

Krooniliselt haige lapse autonoomia



Kadri Saks
Eesti Arstide Päevad
10.04 2026

Sissejuhatus

- Krooniline haigus on pikaajaline või eluaegne tervises seisund
 - Näiteks diabeet, astma, epilepsia, hemofiilia jne
 - Iga viies laps Euroopas elab kroonilise haigusega
- Krooniline haigus eeldab pikaajalist koostööd lapse, pere ja meditsiinitöötajate vahel
 - Mõjutab lapse igapäevaelu, arengut ja identiteeti



Autonoomia

Võime teha iseseisvaid otsuseid ja kontrollida oma elu

- Laste puhul on tegemist **suhtelise autonoomiaga**
- Lapse autonoomia tervishoius ei kuulu ainult lapsele või vanemale, vaid **tekib nende omavahelises suhtluses**
- Autonoomia toetab lapse:
 - Enesehinnangut
 - Enesekindlust
 - Vastutustunnet
 - Parandab ravisoostumust ja vähendab ravi katkestamist
 - Aitab kujuneda iseseisvaks täiskasvanuks
- Meditsiinis väljendub see õiguses **informeeritult nõusolekut anda**



Autonoomia areng lapse vanuse lõikes

- **Väikelaps (0–6 a)**

- Piiratud arusaam haigusest
- Vajab vanema täielikku tuge

Näiteks:

- Nii lapsevanematel kui ka meditsiintöötajatel on võimalik last kaasata jagades eakohast informatsiooni protseduuridest, ettevalmistustest jne

- **Kooliealine (7–10 a):**

- Hakkab mõistma haigust ja ravi
- Saab teha lihtsaid otsuseid
- Autonoomia on väike, aga laps on raviprotsessi kaasatud

Näiteks:

- 10-aastane poiss keeldub valusast protseduurist
- Arst selgitab, miks see on vajalik ja pakub lapsele valikuid
 - „Kas eelistad, et sind hoiab isa või õde?“
- Lapsel on **kontrollitunne ja väarikus**



Autonoomia areng lapse vanuse lõikes

- **Nooruk (10–12 a):**

- Suurem arusaamine terviseprobleemist
- Suurem iseseisvus
- Jagatud vastutus

Näiteks:

- 12-aastane diabeeti põdev tüdruk soovib proovida teist insuliinipumpa
- Arst arutab temaga eeliseid ja riske
- Tüdruk teeb otsuse koos vanemaga – **autonoomia teostub koostööna**

- **Teismeline (12-18 a)**

- Soov kontrollida oma ravi ja elu
- Autoriteedile on vastuseis kerge tekkima
- Igapäevaelus iseseisev: kool, sõbrad, treening
- Autonoomia tase kõrge
 - Lapsevanem selles vanuses rohkem taustal, jälgib ja küsib, kas kõik korras ning kontrolli all
 - Noor haldab ise oma ravi:
 - Näiteks hemofiiliaga nooruk:
 - Teeb profülaktilise ravi süstid kokkulepitud aegadel
 - Teab, kuidas käituda traumade korral, millal vajalik lisaravi jne.





Takistused autonoomia kujunemisele

- Vanemate liigne kontroll või kaitse
 - Vanemate umbusk klassikalise meditsiini suhtes
- Lapsevanema hirm lapse tervise halvenemise ees
 - Lapse võimete alahindamine
 - Soov valida lapsele ravi enda uskumuste alusel
- Meditsiinisüsteemi paternalistlik lähenemine
 - Ei anna võimalust patsiendile valikuteks
- Lapse vähene teadlikkus ja arusaamine oma haigusest
 - Vähene info
 - Lapse teadmiste, küpsuse ülehindamine
- Psühholoogilised tegurid (ärevus, depressioon)

Lapse autonoomia toetamise viisid

- **Teavitamine:**
 - Selgitada haigust lapsele arusaadavas keeles
- **Kaasamine:**
 - Lubada lapsel osaleda otsustes
- **Praktilised oskused:**
 - Õpetada raviprotseduure
 - nt. süstimine
- **Emotsionaalne tugi:**
 - Julgustamine ja kuulamine
- **Koostöö:**
 - Vanemad, tervishoiutöötajad ja laps tegutsevad koos



Tervishoiutöötaja roll

- Lapse kaasamine vestlustesse
- Usaldusliku suhte loomine
- Individuaalne lähenemine
- Lapse arengutaseme arvestamine
- Loob turvalise ja mittehukutava õhkkonna
- Selgitab keerulisi mõisteid lapse mõistetasemel
- Tunnustab lapse tundeid ja valikuid, isegi kui lõplik otsus tehakse koos vanemaga
- Kasutab empaatiat ja aktiivset kuulamist

Väljakutsed ja eetilised dilemmad



- **Kuidas hinnata lapse küpsust objektiivselt?**
- Paranev, kuid siiski piiratud seaduslik raam autonoomiale
 - **Eesti seaduste kohaselt** laps/noor saab anda iseseisvalt teavitatud nõusoleku, kui ta on piisavalt küps ehk siis võimeline kõiki poolt ja vastu asjaolusid vastutustundlikult kaaluma
 - Kui laps ei ole veel piisavalt küps, annab nõusoleku vanem, kuid last tuleb siiski **kaasata otsustamisse**
 - Eesmärk: austada lapse väärikust, arvestada tema arengutaset ja kogemusi
- Meditsiinitöötajate ajapuudus – autonoomia nõuab suhtlust ja aega
- Pinge vanemate ja lapse vaheliste erinevate soovide vahel
 - Kuidas aidata last, kui lapsevanem ei soovi ravi, aga laps soovib?
 - Kuidas aidata last meditsiinivaenulikus perekonnas?
 - Kuidas aidata, kui kroonilise haigusega laps väsib?

Kokkuvõte



- Autonomoomia on kroonilise haigusega lapse arengu keskne osa
- Krooniliselt haige lapse autonomoomia ei ole staatiline, vaid **arenev ja suhetes kujunev protsess**
- Koostöö perede ja spetsialistide vahel on võtmetähtsusega teadliku täiskasvanu kujunemisel
- Laste kaasamine otsustesse ei ole ainult eetiline kohustus – see mõjutab lapse heaolu, tema ravisõostumust ja emotsionaalset tasakaalu
- Tõeline autonomoomia eeldab **mõistmist, dialoogi ja austust**